

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svetlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VII.

V sredo 26. kimovca (septembra) 1849.

List 39.

Tri nar poglobitniši napčnosti naših kmetij.

Res je, de na svetu ne more vse popolnoma biti. Tudi kmetije tedej ne morejo vse v takim stanu biti, kakor bi imele biti. Dokler bo svet stal, bojo dobre in slabe polja, bojo bogati in revni kmetje. Namen tega pisanja tedej ni, celi svet takó poravnati, de bi vse brez razločka dobro bilo, ampak namen teh verstíc je le: splošne rane odkriti, na kterih naše kmetovanje hira, in pokazati, kakó bi se te rane saj po večim in kjer je mogoče, zaceliti dale, de se naše kmetijstvo sploh povzdigne na višji stopnjo, na kteri so pridelki obilniši in dobiček veči. Poslušajte tedej, kar vam bom povédal, in storite sami, kar boste za dobro poterdili, in priporočite tudi svojim sosedam, ki so menj brihtni, de vas posnemajo, kolikor jim je moč.

Ena nar poglobitniših napčnosti našiga kmetovanja je sploh preplitvo oranje. Večidel naših kmetov noče spoznati velikiga dobička globokiga oranja, kér pravijo: „ako globoko orjem, veržem s plugam mervto zemljo vun-kaj.“ Res je, de s globokim oranjem se mervta zemlja na dan pripravi, — to pa nič ne škodje, kér živa zemlja, v ktero séme in po tem koreninice pridejo, spod pa-de in jim potrebno rejo daje; o tem času pa, ko žito zori, bojo zvernjeno mervto zemljo, ktera od zgorej leží, zrak, rôsa in dež oživili in rodovitno naredili. Kader, postavim, se en štepih (vodnjak) kopá, se sama mervta zemlja vùn meče; če pa nekoliko časa na zraku leží, se oživi in lepo zelenje po nji rase. De mervto zemljo na dan zriješ, se le pri pervim globokim oranji zgodi, pri drugim in tretjim ne več. In, prijatelj! kdo ti pa pravi, de moraš že pri pervim oranji pregloboko seči? Tega ne! Orji pervo léto globokeje, ko si lani oral, — drugo léto spet globokeje, in takó naprej, de si, če je zemlja zató, sčasama 8 do 9 pal-cov globoko v zemljo prišel. Drugači pa se mora ilov-ka, drugači pešenka orati. Če bi ti ilovko preplitvo, in pešenko pregloboko oral, bi si škodo delal. Vsaka mora po svoji lastnosti orana biti. Ilovka ima letó last-nost, de ona zavoljo svoje terdobe dež, rôso in snež-nico težko v-se vzame, in če jih je popíla, jih dolgo ohrani, voda v nji se skisa, in séme — namest de bi se scimilo — gnije, in če se je le scimilo, koreninice gnjiloba rada popade. Ilovko moraš tedej nar globokeje orati, de se zrahljá in voda laglej odceja. Zató je pri nji práv potrebno, de so ogoni (osredki) voski in visoki, razgoni pa globoki in iztrebljeni. Pri ti zemlji so niski ogoni in široki škodljivi. — Spet drugo šego ima pešenka in drugači jo moraš orati. Ona je prerahla, rada popíje rôso, dež in snežnico; pa že pri srednji vročini ji vse uide in mlade žitne koreninice vsabnejo; zató je ne smeš tako globoko orati, kakor ilovko, de saj

pod plugam terda ostane in potrebno moč ohrani. Pri ti zemlji so zató tudi široki in niski ogoni nar boljši.

Pri oranji je posebno tudi na sad gledati, ki ga seješ ali sadiš, kér nektore sémena zunej zemlje, ne-ktore v zemlji sad prinesó, kakor korenje, repa, krom-pir. Takim sémenam se mora práv globoko orati; če globokeji je zemlja rahla, bolj te sorte sad rase.

Nar boljši čas za globoko oranje je pa sploh v jeseni, predin zima nastopi; kér zmerzlína nar hitrejše mervto zemljo zrahljá in jo takó z rodovitno zemljo po-meša. Če pride po globokim oranji na pešeni zemlji ve-liko kamnja na verh, je tudi pozimi, če ni zemlja preveč zmerznjena, nar pripraviš čas, kamnje z njive spraviti in takó zemljo očistiti.

De pa zamore kmetovavec globoko orati, mora imeti dobro orodje in močno živino. Dokler mora kmet s slabim plugam in slabo živino orati, ni v stanu takó globoko orati, kakor je potrebno. Vunder tudi z majhno živino zna kmet globoko orati, če bolj tanjke brazde reže.

Dobro in umno napravljeno orodje in moč-na živina ste tedej poglobitni podpori dobriga kmetij-stva. Vsaki si res ne more vsiga tega napraviti, pa bolj premožni kmetje naj se saj preskerbijo s tem, in tudi menj premožni naj išejo po vsih potih, de si svoje kmetijstvo sčasama v boljši stan pripravijo. Tudi počasi se pride s trudam delječ.

Globoko oranje naj vam bo tedej práv živo priporočeno, kmetovavci! Gotov dobiček vas bo podučil, de je ta svet dober svet. Le pomislite, de je oranje izrušenje in zrahljanje terde zemlje, de za-more s podnebja vse, kar ji rodovitnost da, v-se vzeti in po pravi primeri ohraniti. Če globokeje orješ, več si pridobiš sčasama dobre zemlje na njivo, in naše polje bo sploh veliko boljši in rodovitniši postalo, kakor je dosihmal bilo.

(Konec sledí.)

Jurče razlaga svojimu stricu
cesarski patent od 4. sušca zastran desetine,
tlake in družih dávšin.

Trinajsto pismo.

Ljubi stric!

V 23. §. je rečeno, de kdor hoče, zna tudi celo šumo, ki jo ima za odškodovanje plačati, ali na enkrat ali v nekterih brištih plačati, de je tako potem njegov grunt popolnoma osvoboden ali sfrajan, in se takó znebí, čimže plačevati. To se bo pa takó porajtalo, kakor se pri hranilnicah (šparkasah) godí, kjer se izposojeni kapital tudi večkrat tako nazaj plačuje, de se vsako léto neki del kapitala s čimži vred nazaj plača. Samó to se ne sme misliti, kakor nekteri zmešani ljudje mislijo, če 20

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svetlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Tečaj VII.

V sredo 3. kozoperska (oktobra) 1849.

List 40.

Prijaznost. *)

Ko hodim po trati zeleni,
Ki v logu prijaznim leži,
Doidem k vodici željeni,
Ki glasno med rožcam' šumi.
Med njimi se zviha hladnica,
V soparci jih hudi krepčá;
K nji žejna zavija se ptica
Hladečiga pit' 'z nje srebrá.
Pri nji rad popotnik počije,
De mili nje pih ga hladi,
Vodice se zdrave napije,
De vtrudeno moč si oživi.

Tak tudi nas sestre in brate
Še boljši vodica krepčá,
Ki móci življenja nam trate,
Nje kaplje so róse nebá.
Pijočim jo up se povzdigne,
Proč žalost pospéši svoj beg.
Kjer ljudno se nam le pomigne,
Nje šum je in tok in nje breg;
V zavetji nje vsak rad stanuje,
Kjer hipoma ure tekó;
Prijaznost se ona imenuje,
Slavjani jo cenimo zlo. —

Jela Tom..

Tri nar poglobitniši napčnosti naših kmetij.

(Konec.)

Druga poglobitna napčnost naših kmetij je, de večidel kmetov ne vé, kaj de je gnoj, — in de ne véjo z gnojem takó ravnati, kakor pamet zapové in skušnja veléva.

Naši kmetje so večidel pravi zapravljevci nar potrebníši kmetijske reči, ki se gnoj imenuje. Gnoj je duša kmetijstva, in gnojniša so zlate jame imenovati, zakaj brez gnoja ni nič, in iz gnoja je vse.

Pa poglejmo po naših vaséh, kakó kmetje gnoj tratijo — in prepričali se bomo, koliko gnojá gré po nemarnosti v zgubo, in koliko več bi se ga brez vsiga truda lahko pripravilo, ko bi kmetje le enmalo svojo pamet v roke vzéli in po pameti ravnali.

Kamor stopimo po vaséh, povsod pred nami odkrita leží ena nar hujših rán, na kateri naše kmetije hirajo: potrata gnojá, in nevednost ž njim ravnati, kakor bi imelo biti. „Novíce“ že več lét goreče priporočujejo, to rano zaceliti, — tudi „pratika“ se poganja za dušo kmetijstva, — v gosp. Vertovcovi „kemii“ je ta reč takó lepo razložena, de je vredna de se desetkrat bère — in vunder je vse to le bob v steno!

*) Perva poskušnja verle Slovenske gospodične, ktera nam s to pesmico kaže, de se je národní duh tudi zbudil v persih naših dragih rojakinj. Vredništvo.

Pametniga gospodarja mora sercé boléti, če vidi:

1) kakšne so večidel gnojniša naših kmetov,

2) kakó večidel brez vsiga prevdarka kmetje gnoj na njive vozijo, in ondi ž njim ravnajo.

Koliko tavžent in tavžent mernikov žita gré vsako léto po taki nemarnosti v zgubo — koliko sená in otave se menj pridela, — koliko slabeji se živina redí!

Gnojniša, kakšne so! Kakor de bi kmetje nalaš hotli svoje nar boljši premoženje po cesti spušati, in nar bolj redivno moč gnojá v zrak (luft) poditi. Namest de bi bile gnojne jame takó postavljene, de bi kap izpod strehe gnojá ne izperal, de bi ga sončna vročina celi dan ne prepekala in mu nar boljši močí ne jemala, de bi gnojnica iz hleva v njo se iztekala in se je nič ne pogubilo — so gnojniša naših kmetov večidel ali pod kapam, de vès dež na gnoj letí in ga spéra, ali na takim mestu, de je nar hujši sonce va-nje operto, ali de rodovitna gnojnica iz hleva, namest de bi v gnojno jamo napeljana bila, gré naravnost po vasi, de se pogubi, in zraven tega celo vas nesnažno dela.

Dobro nam je znano, de nevednimu kmetu še na misel ne pride, de bi utegnilo to napčno in v njegovo škodo biti, — tedej naj pametni kmetje in sploh vsi posestniki kakoršniga koli stanú, ki to imenitno reč dobro spoznajo, svojim sosedom v izgled bojo, de si prave gnojne jame napravijo, in naj svoje sosede takó dolgo nagovarjajo, de se jim očí odpró in de popravijo to veliko napčnost svojih kmetij.

Po naših mislih bi se napravi pripravnih gnojniš povsod nar boljši na noge pomagalo, ako bi vsaki gospodar, ki si misli novo gnojno jamo po pravih kemijskih postavah napraviti, to napravo svojim sosedom nekatere dni poprej očitno na znanje dal, de pridejo gledat.

Če se le v vsaki vasi eno gnojniše takó napravi, bo izbudilo to sčasama vse kmete, de se jim bodo očí odperle in de si bojo popravili svoje gnojne jame. Marsikterimu se bo morebiti ta svét gnojniše s tako očitno slovesnostjo napravljati, smešen zdel — pa kdor imenitnost gnojnih jam — ki se zamorejo zares zlate jame imenovati — po vrednosti zapopade, bo spoznal, de le po ti poti se zamore ta napčnost naših kmetij odpraviti. Naj tedej vsi umni možjé po deželi v djanji in z besedo neutrudljivo za to skerbijo, de se boljši gnojniša napravijo, gnoj po svoji visoki vrednosti cení, in domá kakor na njivi ž njim práv ravná.

Tretja poglobitna napčnost naših kmetij je slabo gleštanje travnikov ali senožet, in de se na njivah premalo živinske klaje, postavimo, detelje i. t. d. prideluje — z eno besedo: de se za živinsko kermo (futer) takó ne skerbí, kakor bi se skerbeti

imelo. Na živini je vse ležeče, kér živina da gnoj, gnoj pa je, kakor smo že rekli, duša kmetijstva. Kolikor več si zamore kmet živinčet rediti, boljši je, večí dobiček mu pride iz njeniga gnojá, mléka, déla, ali če jih mesarju prodaja. Slabo pa je, če ima kmet več živine pri hiši, kakor jo je rediti v stanu, — ravno takó slabo je tudi, če ima več poljá, kakor ga gnojiti zamore.

De tedej kmet več živine imeti in jo spodobno rediti, potem pa tudi svoje polje dobro gnojiti zamore, je treba, de kmetovavec za obilen pridelk živinske klaje na senožetih in na njivah skerbí.

Pa, Bog nam pomagaj! kakó slabo so večidel naši travniki gleštani! Kakor jih je mili Bog vstvaril, takó rasejo. De se ima tudi travnikom ali senožetím včasih gnojiti, od tega že nekteri naših kmetov clo nič ne vedó, — „senožet, mislijo, je zemlja, ktera mora sama po sebi vsako léto sená in otava dajati brez gnojá, brez vse postrežbe.“ Neizrečeno nespametna misel je to! Da tí, da sená, tudi če senožet popolnoma zanemariš — tode koliko in kakšniga?!

Dokler tedej ne bojo kmetje svojih travnikov pridno obdelovali, namreč: dokler jim ne bojo včasih gnojili, vode na-nje napeljevali, ali močirne s pripravnimi grabni in družimi pomočki na suho devali, dokler ne bojo kisle trave s umnim obdelovanjem zatirali, — mahú po njih s pèrgo (ovčjekam), pepélam, sajami, gipsam in enacimi pomočki pokončavali, — kertín po travnikih razmetovali i. t. d. — ne bojo senožeti nikdar toliko nésle, kakor bi nésli zamogle, in naše kmetíje bojo vedno hirale, namest de bi obilni pridelk živinske klaje jih na dober stan povzdignil.

Če verh tega še pomislimo, koliko denarja v naših pašnikih (gmajnah) zakopaniga leží, kteri bi se lahko pridobiti zamogel, če bi se pašniki razdelili in obdelovali: mora vsaki pametni kmetovavec žalostni „miserere“ zapéti čez večí del naših travnikov!

De se pa ta velika napčnost odpravi, ktera je vsako léto vsaki deželi za veliko tavžent goldinarjev v škodo, naj tudi umni in premožniši kmetovavci začnó dobre izgledé dajati. Očitni dobiček bo začel po tem menj brihtne kmete spodbadati, de se bojo sčasama pridniga obdelovanja senožet poprijeli in si vsako léto več živinske klaje pridelovali, ktera je gotov denar.

Dragi prijatli! pomislite, če bi se imenovane tri napčnosti naših kmetíj odpravile, ne ravno na enkrat, ampak sčasama — koliko dobička vam bo vsako léto to prinéslo, ki je, práv za práv réči, dosihmal v zemlji zakopan ležal! Na noge tedaj, prijatli! za svoj lastni dobiček.

Jurče razlaga svojimu strícu
cesarski patent od 4. sušca zastran desetíne, tlake in družih dávšin.

Štirnajsto pismo.

Ljubi stric!

V 25. §. je ukazano, de naj se grajšinam tretji dél létniga odškodovanskiga dohodka naprej plača, de grajšaki, kterim se je poprej desetína in tlaka odrajtavala, po vzdignjenih teh dolžnostih, na naglama v preveliko zadrego ne pridejo. Se vé, de se bo ta šuma, ki jo grajšak naprej prejme, potem od tiste šume odštela, ktero bi imel grajšak v vsim skupej za odškodovanje potegniti; po tem takim bo tisti tretji dél, ki se mu je že plačal, menj potegnil. Denár za te predplačila naj se iz deržavne (cesarske) denarnice za ta čas posodi. De pa se tudi pri teh predplačilih tistimu, ki ima kak dolg na grajšini vtabuliran, nobena škoda ne zgodi, je v tem paragrafu ukazano, de, predin se imenovani tretji dél grajšaku odrajta, se ima v dolžne bukve pogledati, kakó stojé dolgoví grajšinski.

26. §. pravi: De se poravnanje ali zglihanje med

grajšinami in kmeti polajša, in de se gotovi čas odloči, od kadaj de se ima prerajtanje odškodovanja po ti novi postavi začeti, je zapovedano, de imajo kmetje tiste davšine poplačati, ktere so za léto 1848 dolžni ostali in za ktere se ima po 3. §. in 6. §. patenta od 7. kimovca 1848 odškodovanje grajšinam odrajtati; tode za to poplačanje za léto 1848 ne bo treba kmetu cele šume létniga plačila odrajtati, ampak šesti dél tega mu bo odpúšen. Rajtingo létniga plačila za léto 1848 bojo pa po postavah 8. 13. in 15. tega patenta zató postavljene komisije naredile, ktere bojo obstale iz cesarskih vradnikov in iz enaciga števila grajšakov in kmetov. De ne bo dolgih komatíj treba, se bo to bolj po čez pobotalo.

En izgled Vam bo to postavo nar bolj razjasnil. Postavimo: En kmet ni v létu 1848 (to je, od vsih svetnikov 1847. léta noter do vsih svetnikov 1848. léta) svoji poprejšnji grajšini nič desetíne odrajtal, tudi nobene tlake délal i. t. d. Komisija je zdej razsodila, de vse to skupej znése — postavimo — 24 goldinarjev, — po tem gré kmetu 20 gold. za léto 1848 odrajtati, zató kér se mu ima šesti dél od 24 gold., to je 4 gold. odpustiti. — Teh 20 gold. plača kmet s cesarskimi fronki vred kantonski gospóski, ne pa gruntne gospóski, s ktero nima kmet v téh réčéh zdej nič več opraviti.

Ta novi patent, po kterim se ima odškodovanje za grajšine prerajtati, se pa začne z vžitnim létam 1849, ki se začne o vsih svetih 1848. De se kancelijsko léto ne začne ob novim létu, ampak vselej o vsih svetih, kader so vsi poljski pridelki domú spravljani in takó léto dognano, je že stara reč in gotovo tudi Vam dobro znana.

Noben pošten kmet ne bo čez to godernjal, de se grajšinam, ki so lanjsko léto vso desetíno in vse druge poprejšnje gruntne dohodke zgubile, tudi za tisto léto odškodovanje da, kér v létu 1848 so veljale še stare postave.

Vaš zvest Jurče.

Potreba slovenskih šol po deželi.

(Iz Slav. Rodoljuba).

Šole, v kterih so se slovenski otroci malo kaj družiga učili kakor nemško brati, nemško slovnico in nemški pravopis, v kterih je clo keršanski nauk mogel nemščini se podvreči, niso bile kos, ne glave razjasniti ne počutkov ali serc k dobrimu vneti. Kadar so besede le samo v spominu shranjene strohnile ali zginile, je z njimi vès šolski nauk se zgubil, in s tem je zgubljen bil nar lepši čas življenja — otročina; bile so zgubljene druge leta perve spomladne vesele mladosti, in dostikrat so taki učenci postali neumneži, kakor so poprej bili; so se namreč navadili in prijeli pregreškov, ktere so po poti ali v šoli od klavernih tovaršev slišali ali vidili, in tako se tudi pohujšali. Le kdor je takó srečen bil, vse te napake premagati — je kakor pravijo, k boljšimu kruhu prišel, začetnim šolam pa malo ktere hvale za to vé.

Zató, ljubi slovanski bratje! skerbite, de vam napravijo dobre, slovenske šole. Boljši zares nobene, kakor malopridne! Neumneži so mislili, de vsaki, kteri v šolo gré, mora gospod biti, in de kmetu nič treba ni se učiti — čisto nič, razun keršanskiga nauka — kteriga tudi v cerkvi sliši. Nočem govoriti od časa in ljudi, iz kterih ta misel izvira, tega pa ne zamorem zamolčati, de kdor koli to terdi, bi rad v motni vodi ribil, želí nevednost in neumnost drugih v svoj prid obračati, le sam sebe in svoje ljubi; druge pa vse kot svoje hlapce in sluge rabiti hoče, hoče de bi vsi plesali kakor on žvižga. Neki je to v téh besedah izrekel: „Jez gospod, ti gospod, kdo bo pa konja deržal?“ Ne,